

Kvalitet, implementering och nytta

En FoU-handbok för statliga myndigheter

Kvalitet, implementering och nytta

En FoU-handbok för statliga myndigheter

2019

Swedish Research Council
Vetenskapsrådet
Box 1035
SE-101 38 Stockholm, Sweden

Innehållsförteckning

Förord	3
Hur nätverket startade	4
Temat för nätverkets arbete	5
Handboken ger stöd i FoU-arbetet.....	5
Så här togs handboken fram	5
Kapitel 1: Forskning och utveckling – en förutsättning för att genomföra myndighetens uppdrag	7
Varför bedrivs FoU på myndigheter?	7
Vem riktar man sig till?	8
Definition av begreppen	8
Forskning i det allmännas tjänst	9
Gemensamma förutsättningar för FoU-myndigheter	10
Hur finansieras FoU?	12
Vikten av strukturkapital	13
Ledning och styrning.....	13
Strategisk kompetensförsörjning	13
Processer för tillgängliggörande, implementering, uppföljning och utvärdering	13
Vägledning för FoU som stöd i verksamheten	14
Kapitel 2: Kvalitetssäkring av FoU-verksamheten	16
Vetenskapliga råd i praktiken	16
Vägledning för kvalitetssäkring av FoU	17
Kapitel 3 Att tillgängliggöra resultat från FoU-verksamheten	19
Förutsättningar och utmaningar	19
Val av kanal och form.....	19
Användande av olika medier	20
Kommunikationsplaner och öppen tillgång	21
Framgångsfaktorer för en god tillgänglighet	22
Vägledning för tillgängliggörande av FoU	23
Kapitel 4 Att implementera FoU-resultat	25
Framgångsfaktorer för implementering	26
Vägledning för implementering av FoU	26
Kapitel 5: Att följa upp och utvärdera FoU	27
Vägledning för uppföljning och utvärdering av FoU	27
Bilaga: Deltagare i nätverket för FoU-myndigheter (2019-05-16)	29

Förord

Denna handbok är resultatet av det arbete som skett i nätverket för FoU-myndigheter (myndigheter som bedriver forskning och utveckling) sedan nätverket startade sin verksamhet 2013. Representanter från ett stort antal myndigheter är och har varit aktivt engagerade i att ta fram handboken. Engagemanget innebär att resultaten har goda möjligheter att praktiskt implementeras vid de myndigheter som ingår i nätverket.

Vetenskapsrådet vill varmt tacka alla personer som har engagerat sig, oavsett om arbetet skett i nätverkets olika arbetsgrupper, i styrgruppen eller inom ramen för nätverkets årligen återkommande nätverksträffar. Utan er insats skulle denna handbok aldrig ha sett dagens ljus. Engagemanget visar att nätverket är livskraftigt och fyller en viktig funktion. Vår förhoppning är att nätverkets arbete, dokumenterat i denna handbok, ska påverka hur myndigheter arbetar med planering, kvalitets-säkring och implementering av FoU framöver. Vi hoppas att det leder till att ytterligare öka nyttan av den viktiga verksamhet som FoU inom statliga myndigheter är.

Ett stort tack går till nätverkets nuvarande styrgrupp som består av ordförande Birgitta Rådström – Nationellt forensiskt centrum, vice ordförande David Bendz – Statens geotekniska institut, Jenny Kärrholm – Kriminalvården, Johan Glad – Socialstyrelsen och Malin Junestav – Försäkringskassan. Samt till före detta styrgruppsmedlemmarna. Tack också till den skrivgrupp som ansvarat för att sätta ihop handboken, vilken bestått av Johan Fanger – Vetenskapsrådet, Åsa Fritzon – Myndigheten för samhällsskydd och beredskap och David Bendz – Statens geotekniska institut.

Lycka till med det fortsatta FoU-arbetet.

Stockholm, 10 december 2019

Johan Lindell

Chef, Avdelningen för forskningspolitik, Vetenskapsrådet

Hur nätverket startade

I september 2011 tillsatte Utbildningsdepartementet en utredning med uppgift att kartlägga omfattningen av och inriktningen på den forskning och utveckling (FoU)¹ som bedrivs vid statliga myndigheter. I kommittédirektivet (dir. 2011:83) konstaterades att huvuddelen av de 29 miljarder kronor som 2011 satsades på FoU, kanaliserades genom universitet och högskolor samt forskningsråd, vilka alla har utvecklade system för kvalitetssäkring. Om FoU som bedrivs vid myndigheter gör regeringen följande reflektion:

”Övriga statliga investeringar i FoU finansieras via anslag till myndigheter som i huvudsak har andra uppdrag än att finansiera eller bedriva FoU och högre utbildning. Den FoU som bedrivs vid dessa myndigheter, eller på uppdrag av dessa, innehåller en stor spännvidd i fråga om ämnesinriktning och vetenskaplig kvalitet. Vid de aktuella bedömningarna [granskning och urval av FoU-projekt] är relevans för myndighetens samhällsuppgift en viktig faktor och en kvalitetsindikator i sig själv. Men även forskningens vetenskapliga kvalitet behöver bedömas. Det är i dag oklart hur bedömningarna av vetenskaplig kvalitet görs när det gäller FoU som bedrivs vid olika myndigheter.”

Till särskild utredare utsåg regeringen före generaldirektören för Rymdstyrelsen Per Tegnér. Utredaren avlämnade i april 2012 rapporten ”Kvalitetssäkring av forskning och utveckling vid statliga myndigheter” (SOU 2012:20). I utredningen konstaterades att kvalitetssäkringen i stort sett var tillfredsställande, men att det fanns brister hos några myndigheter. För att komma till rätta med detta föreslog utredaren sju åtgärder². En av dessa var att det skulle inrättas ett nätverk för statliga myndigheter som bedriver och/eller beställer/finansierar forsknings- och utvecklingsprojekt, så kallade FoU-myndigheter. På uppdrag av Regeringskansliet inrättade därför Vetenskapsrådet 2013 ett sådant nätverk, kallat Nätverket för FoU-myndigheter (hädanefter kallat nätverket), med syfte att vara ett forum för kunskaps- och erfarenhetsutbyte när det gäller kompetensförsörjning, utveckling av kvalitetssäkringsmetoder och andra gemensamma FoU-frågor. Nätverket inkluderar inte universitet, högskolor eller statliga myndigheter som har som huvuduppgift att finansiera forskning. I nätverket deltar ett 60-tal myndigheter.

¹ För definition av begreppet FoU, se faktaruta på sidan 7.

² Dessa var: 1. Seminarier för handläggare i Regeringskansliet, 2. Bilda ett nätverk för FoU-myndigheter,

³ Övervägande av styrningsformerna för FoU-verksamheten hos vissa FoU-myndigheter, 4. Inför ett vetenskapligt råd vid varje FoU-myndighet, 5. Snara åtgärder för höjd nivå på vissa myndigheters Kvalitetssäkring, 6. Regelbunden utvärdering av myndigheternas forskningsverksamhet, 7. Utvärdering av överföringarna av FoU från myndighet till UH. (SOU 2012:20)

Teman för nätverkets arbete

En viktig uppgift för nätverket är att ge stöd och vägledning för kvalitetssäkring av myndigheternas FoU-satsningar och program. I kvalitetssäkringen ingår att säkerställa att myndigheterna bedriver ”rätt” FoU med avseende på inriktning, volym, kvalitet i förhållande till sitt uppdrag, att säkerställa att forskningen bedrivs på vetenskaplig grund och med hänsyn till beprövad erfarenhet, samt att säkerställa att resultaten tillgängliggörs och implementeras.

Under den senaste treårsperioden (2016-2018) har nätverket fokuserat sitt arbete kring tre teman, vilka ligger till grund för innehållet i denna handbok:

TEMA 1:	Forskning och utveckling – ett stöd för myndighetens uppdrag och myndighetsutövning
TEMA 2:	Vetenskapliga råd – extern insyn i FoU – samverkan
TEMA 3:	Effektutvärdering och implementering av resultat i verksamheten

Varje tema har haft en arbetsgrupp kopplad till sig, bestående av deltagare från nätverket. Arbetsgruppen har ansvarat för att planera innehållet i de två årliga nätverksmötena och för att dokumentera resultatet av diskussionerna i en rapport i slutet av respektive år. Arbetsgrupperna har vid ett flertal tillfällen använt sig av enkäter för att ta fram underlag till de möten då hela nätverket träffas. Dessa underlag har sedan kompletterats och berikats av de gruppdiskussioner som har genomförts under mötena.

Handboken ger stöd i FoU-arbetet

Syftet med denna handbok är att vara ett direkt stöd i de statliga myndigheternas FoU-arbete, såväl för chefer och ledningsgrupper som för handläggare och utövare. Genom att dela och tillhandahålla konkreta råd och metoder vad gäller kvalitetssäkring, implementering och utvärdering av FoU, kan nätverket bidra till att stärka FoU-verksamheten vid statliga myndigheter. Handboken är det praktiska resultatet av nätverkets arbete och är avsedd att uppdateras regelbundet med utgångspunkt från nätverkets möten och diskussioner.

Så här togs handboken fram

Styrgruppen för nätverket tillsatte 2017 en särskild grupp (skrivgruppen) bestående av representanter från Vetenskapsrådet, MSB, Riksarkivet och Statens geotekniska institut, vilken fick till uppgift att utifrån de rapporter som lämnats av temagrupperna ta fram en handbok med konkreta tips och råd. Under arbetets gång har handboken behandlats i styrgruppen och även skickats på remiss till de myndigheter som ingår i nätverket. Handboken är hela nätverkets produkt och är det

sammanlagda resultatet av arbetet inom temagrupperna, styrgruppen, skrivgruppen samt från de nätverksmöten som hålls med hela nätverket två gånger om året.

I handboken refereras flera gånger till enkätresultat. Den första enkäten skickades ut till nätverket av arbetsgrupp 2 (vilken ansvarade för temat *Vetenskapliga råd – extern insyn i FoU – samverkan*) i augusti 2016. Av 58 tillfrågade myndigheter inkom 43 svar, vilket motsvarade en svarsfrekvens på 74%. Den andra enkäten skickades ut av arbetsgrupp 3 (vilken ansvarade för temat *Effektutvärdering och implementering av resultat i verksamheten*) i april 2018. Svarsfrekvensen låg då på 69%. I handboken används svaren från enkäterna inte enbart under de rubriker som kan härledas till något av de tre temana, utan har använts även på andra ställen där så har behövts. Frågorna liksom svaren enkäterna är delvis överlappande. Därför har vi ibland vid de tillfällen som enkätsvaren tas upp, valt att inte referera till en specifik enkät.

Kapitel 1: Forskning och utveckling – en förutsättning för att genomföra myndighetens uppdrag

Varför bedrivs FoU på myndigheter?

FoU är ett viktigt instrument för att utveckla och effektivisera en myndighet och anpassa dess arbete till samhällsutvecklingen. FoU utgör ett viktigt stöd och är ibland en förutsättning för myndigheternas uppgifter och myndighetsutövning.

Den FoU som initieras och bedrivs av en FoU-myndighet har till syfte att bredda och fördjupa kunskapen inom myndighetens ansvarsområde och att lösa verksamhetsnära problem. FoU-myndigheter besitter en unik insyn i kunskapsbehovet inom myndighetens verksamhetsområde. Den FoU som bedrivs vid myndigheterna, ofta i samverkan med akademien, är därför ett viktigt komplement till den forskning som finansieras genom direkta statsanslag till universitet, högskolor och forskningsinstitut, respektive via forskningsråden.

Inom flera kunskapsområden (exempelvis forensik, konserveringsvetenskap, kulturvård, kärnsäkerhet och strålskydd) är det en myndighet som har huvudansvaret för att utveckla den nationella kompetensen inom området. FoU-myndigheterna har en viktig roll genom att själva initiera egen eller utlagd FoU för att säkerställa tillräcklig kunskapstillgång.

Det finns flera skäl till FoU-verksamhet på myndigheter:

- FoU utförs för att säkerställa att myndigheten genomför sitt uppdrag på bästa sätt och baserat på fakta, vilket i sin tur ökar medborgarnas förtroende för verksamheten
- FoU krävs för att upprätthålla kompetens på myndigheten och för att medarbetarna och verksamheten ska kunna tillägna sig ny kunskap från andra fält.
- FoU bedrivs för att resultaten ska kunna användas som stöd för de rekommendationer och den vägledning som ingår i myndighetens uppdrag.
- FoU bedrivs, upphandlas eller medel utlyses när nödvändig kunskap saknas för myndighetens uppdrag, eller när tillgänglig kunskap inte kan tillämpas direkt i verksamheten. Kunskap internt på myndigheten behövs för att kunna formulera angelägna forskningsfrågor för akademins fortsatta forskning.

Det är regeringen som genom regleringsbrev, instruktioner, uppdrag, budgetfördelning och andra styrmedel bestämmer inriktningen för den enskilda myndigheten. Hur regeringen formellt ger i uppdrag att bedriva FoU påverkar myndighetens handlingsutrymme att utforma FoU-verksamheten som ett stöd i samhällsuppdraget.

Vem riktar man sig till?

Myndigheternas målgrupper uppvisar en stor bredd, vissa myndigheter har endast en intern målgrupp, medan en överväldigande majoritet har både interna och externa målgrupper. Interna målgrupper nämns i drygt hälften av enkätsvaren. En mycket vanlig extern målgrupp är slutanvändare inom myndigheternas respektive verksamhetsområde. Dessa kan vara verksamma på andra myndigheter inom området, muséer, kommunerna och företag eller bransch. Forskarsamhället är en målgrupp som flera myndigheter tar upp specifikt liksom aktörer i civilsamhället. Media nämns också men är för de flesta en målgrupp som kanal för att sprida resultat. Många nämner även allmänheten som en målgrupp. Det beror på myndighetens uppdrag om den räknas som primär eller sekundär. Politiker och beslutsfattare nämns också. Några myndigheter lyfter även internationella målgrupper, till exempel europeiska myndigheter, nordiska utrikesdepartement och aktörer i utvecklingsländer.

Definition av begreppen

Vad ingår då i begreppet FoU? Begreppet har i över femtio år definierats internationellt av OECD i den så kallade Frascatimanualen. Denna ligger till grund även för svenska myndigheters förståelse av begreppet, som till exempel SCB:s översättning (se faktaruta 1).

Med begreppen spridning eller tillgängliggörande menas processer för att kommunicera resultat av FoU med målgrupperna för densamma. Detta kan ske på många olika sätt, exempelvis genom vetenskaplig publicering, seminarier, populärvetenskapliga skrifter, rapporter, artiklar i dagspress, information på hemsidor, avtal med repositorer som till exempel DiVA, riktlinjer, mm.

Med begreppen implementering eller nyttiggörande menas att kunskaperna på olika sätt tas emot och används av aktörer med områdesansvar/slut användare. Målet är att höja förmågor hos berörda aktörer till exempel genom att planering, beslut och arbetssätt i högre grad bygger på vetenskaplig kunskap. För att nå målet behöver myndigheterna processer för utveckling och tillämpning av forskningsresultat.

Definition av FoU

SCB:s definition av FoU, översatt från Frascatimanualen:

”Forskning och utveckling (FoU) består av kreativt och systematiskt arbete med syfte att öka kunskapsmängden samt att hitta nya tillämpningar av befintlig kunskap inom vetenskapens alla fält.”

För att en aktivitet ska räknas som FoU ska den karaktäriseras av att vara:

Nyskapande: FoU-verksamheten har som syfte att skapa ny kunskap samt att hitta nya tillämpningar av befintlig kunskap.

Kreativ: FoU-verksamheten baseras på originella koncept och hypoteser.

Oviss: FoU-verksamhetens utfall går inte att med säkerhet veta på förhand. Ovissheten gäller även åtgången av ekonomiska och personella resurser.

Systematisk: FoU-verksamheten utförs systematiskt samt är planerad och budgeterad.

Överförbar och/eller reproducerbar: FoU-verksamheten avser leda till resultat som potentiellt kan överföras och/eller reproduceras.

Innehållsmässigt skiljer sig alltså inte definitionen av FoU åt mellan statliga myndigheter respektive universitet och högskolor. Förutsättningarna för forsknings- och utvecklingsarbetet är dock annorlunda på statliga myndigheter i jämförelse med universitetssektorn.

Forskning i det allmännas tjänst

Forsknings- och utvecklingsarbetet inom svenska statliga myndigheter bedrivs på flera olika sätt idag. För vissa utgör FoU-arbetet en central del av verksamheten, medan den för andra främst är en mindre stödfunktion. Vissa får både instruktioner och en specificerad budget för FoU-verksamheten från regeringen, medan andra initierar FoU-verksamheten på eget initiativ för att uppfylla identifierade kunskapsbehov. Och medan några utlyser medel till externa forskare/konsulter, utför andra FoU internt på myndigheten.

Myndigheter arbetar på politiskt uppdrag från riksdagen (genom budgetbeslut) och regeringen (genom myndighetsinstruktion och regleringsbrev). Gemensamt för alla myndigheter är dock att de ska arbeta kunskapsunderbyggt inom respektive uppdrag. Denna kunskap är i behov av vetenskaplig kvalitetssäkring som till exempel sker genom granskning av vetenskapliga råd eller publicering i sakkunniggranskade (peer-review) publikationer.

En enkät som nätverket i mars 2018 skickade ut bland sina medlemmar visar att myndigheterna bereder och beslutar i FoU-frågor på en mängd olika sätt. Enkäten visade också att regeringsuppdragen skiljer sig åt mellan olika myndigheter när det kommer till FoU. Här finns myndigheter som:

- I. har i uppdrag att bedriva egen och/eller utlagd forskning inom myndighetens verksamhetsområde, med vidhängande anslagsmedel,
- II. bedriver FoU-arbete på eget initiativ, utan därtill särskild inriktad finansiering (men ofta med möjlighet att förlägga externt finansierade forskningsprojekt inom myndigheten),
- III. inte bedriver egen forskning, men som arbetar med forskningsrelevant verksamhet, exempelvis tillhandahåller infrastruktur (till exempel Kungliga biblioteket).

Definition av egen och utlagd FoU

I denna handbok används SCB:s definition av egen och utlagd FoU:

Egen FoU utförs av egen personal eller av konsult/utförare i FoU-projekt som leds internt. Till egen FoU räknas även FoU som görs på beställning från andra.

Utlagd FoU är sådan FoU som myndigheten ger i uppdrag till andra att utföra. Här ingår också bidrag som myndigheten lämnar för FoU till exempel till universitet och högskolor.

Gemensamma förutsättningar för FoU-myndigheter

Trots FoU-myndigheternas skilda verksamheter, har de en viktig faktor gemensam. FoU-verksamheten bedrivs i syfte att kunna implementera resultaten i verksamheten och/eller göra nytta för myndighetens ansvarsområde. På så sätt skiljer den sig från det fria kunskapssökandets princip som i generell mening präglar forskningsverksamheten vid universitet och högskolor.

Liknande frågeställningar uppkommer vid de flesta FoU-myndigheter, kring till exempel inriktning av forskningsverksamhet, principer för fördelning av medel, tillgängliggörande, implementering, uppföljningsarbete och kvalitetssäkringsrutiner. För statsanställda finns också ett professionellt förhållningssätt som ska präglar verksamheten, vilket finns beskrivet i den statliga värdegrunden³. Den statliga värdegrunden sammanfattar i sex principer de lagar och förordningar som skall präglar en god förvaltningskultur. Värdegrunden utgår från ett medborgarperspektiv och innebär att alla har rätt till insyn i statlig verksamhet, att verksamheten har stöd i

³ <http://www.statkontoret.se/globalassets/publikationer/2017/vardegrunden.pdf>

lag och att man som statstjänsteman ska vara opartisk och saklig och behandla alla människor lika och med respekt. Verksamheten ska vara effektiv och hushålla med statens medel.

FoU-myndigheter har ansvar att bedriva och stödja forskning av hög vetenskaplig kvalitet för att kunna förmedla väl underbyggd kunskap samt för att resultaten ska få legitimitet i samhället. Forskningen ska vara inriktad på väsentlig problematik inom verksamhetsområdet och komma till nytta. För att leva upp till principerna i den statliga värdegrunden är det också viktigt att FoU-myndigheten säkerställer hög tillgänglighet till forskningsresultaten och kommunicerar dessa effektivt i samverkan med intressenter och slutanvändare. Mer om det finns att läsa i kapitel 3 och 4.

Hur finansieras FoU?

Egen eller utlagd FoU finansieras huvudsakligen genom bidrag, men kan i vissa fall även vara avgiftsfinansierad. Det finns flera viktiga skillnader mellan dessa två former av finansiering som gäller äganderätt till resultaten, finansiärens möjligheter och rätt till att påverka utförandet av projektet samt utbetalning av medel. Det är viktigt att det i avtalet tydligt framgår vad som ska gälla. Om man åberopar standardavtal är det viktigt att sätta sig in i vad detta innebär med avseende på till exempel äganderätt till resultat.

I avgiftsfinansierade projekt, med standardvillkor enligt till exempel allmänna bestämmelser för arkitekt- och ingenjörsvksamhet (ABK 09), gäller att projektets resultat och nyttjanderätt tillfaller konsulten. Beställaren har endast begränsad nyttjanderätt om inget annat avtalats. Vid publicering i vetenskapliga tidskrifter (och vetenskapliga konferenser) svarar författarna ensamma för innehållet i artikeln, d.v.s. att metoder, data och resultat är korrekt beskrivna och att inga eventuella intressekonflikter har påverkat innehållet eller dess framställan. Det är viktigt att värna om forskarnas integritet i avgiftsfinansierade FoU-projekt.

Det är även viktigt att uppmärksamma att myndighetens bidrags- respektive avgiftsfinansierade verksamhet täcks av olika försäkringar, till exempel allmän verksamhetsförsäkring respektive en speciell konsultansvarsförsäkring för avgiftsfinansierade uppdrag/konsulttjänster.

Ekonomistyrningsverkets definition av bidrag sammanfattas i nedanstående faktaruta.

Ekonomistyrningsverkets definition av bidrag⁴

Följande kan vara indikationer på att det handlar om ett bidrag:

- Bidraget har ett allmänt syfte och det är svårt att hitta ett direkt samband mellan det utförda arbetet och det mottagna bidraget.
- Givaren har inte äganderätten till/kontroll över resultatet, resultatet kanske är en allmän forskningsslutsats som kan användas av många.
- Arbetet är ofta inte närmare preciserat eller styrt – givaren saknar ofta inflytande över hur uppdraget ska genomföras. Mottagaren av medlen har då ofta ganska fria tyglar till hur projektet eller motsvarande ska genomföras.
- Medlen kan betalas ut efter ansökningsförfarande, ibland i förskott.
- Bidragets storlek fastställs innan arbetet är utfört eller ens har startat, förutsatt att det inte är fråga om ett fast pris enligt offert eller prislista.
- Bidragsgivaren har inte rätt att kräva ekonomisk ersättning om arbetet till exempel är bristfälligt utfört.
- EU-medel ska i princip ses som lämnade bidrag.

⁴ <https://www.esv.se/statens-ekonomi/redovisning/fragor-och-svar/lopande-redovisning/bidrag-eller-uppdrag/>

Vikten av strukturkapital

Förutom medarbetarnas samlade kompetens (humankapital) är det av största vikt att odla och upprätthålla ett strukturkapital. Med detta avses myndighetens processer och stödsystem för FoU-verksamheten vilket innefattar ledning, styrning och strategisk utveckling. Det innefattar även att säkerställa strategisk kompetensförsörjning samt processer för tillgängliggörande, implementering, uppföljning och utvärdering. Att bygga upp strukturkapital för FoU-verksamheten på en myndighet är ett kontinuerligt och långsiktigt arbete och en förutsättning för relevant och samhällsnyttig forskning av hög vetenskaplig kvalitet. De viktigaste processerna och stödsystemen sammanfattas här.

Ledning och styrning

Prioritering mellan myndighetens verksamheter är avhängig utformningen av myndighetens uppdrag. Har myndigheten i instruktion och/eller regleringsbrev i uppdrag att bedriva FoU-verksamhet och särskilt anslag därför, så är FoU-resurser säkerställda. I annat fall kan dialog med ledning och/eller departement behövas. De myndigheter som har möjlighet att söka extern finansiering för egen FoU-verksamhet gör en avvägning vad gäller att använda resurser för att söka externa medel och att använda befintliga resurser till att bedriva FoU-verksamhet.

I samverkan mellan externa forskningsutövare och en finansierande myndighet kan konflikter uppstå bland annat med utgångspunkt i olika syn på forskningens natur (praktisk relevans/nytta kontra fritt kunskapssökande) och projektets huvudsyfte. Det måste vara tydligt i avtalet mellan myndighet och externa forskare vilka leveranser som skall ske och när. Om forskaren ser att forskningsprojektet behöver gå i en annan riktning än vad avtalet säger måste det kommuniceras med och godkännas av den myndighet som finansierat projektet.

Strategisk kompetensförsörjning

Att ha en långsiktig plan vid rekryteringar, till exempel anställning av personer med erfarenhet från akademien eller att involvera sakkunniga från akademien är ett bra sätt att skapa och utveckla FoU-verksamheten. Det är då även viktigt att medarbetarna från akademien har tillgång till adekvata ”verktyg”, exempelvis databaser, tillgång till e-litteratur, bibliotek och annan infrastruktur för informationsinsamling.

Processer för tillgängliggörande, implementering, uppföljning och utvärdering

Ändamålsenliga processer krävs både för att säkerställa en relevant inriktning och genomförande av FoU:n liksom för ett effektivt tillgängliggörande av resultat och implementering av dessa hos målgruppen.

Att säkerställa rätt inriktning på FoU-verksamheten handlar om att förstå och ha god kunskap om målgruppens behov samt att ha etablerade processer för förankring och dialog i projekten och för implementering efter projektslut. FoU-myndigheterna har, i och med sin närhet till och kunskap om målgruppen, goda förutsättningar att kunna ta forskningsprojekt från initiering till implementering.

Vid upphandling av FoU måste det finnas en beställarkompetens inom myndigheten. Denna kan skapas eller upprätthållas genom kontinuerlig kompetensutveckling hos handläggarna, vilket kan uppnås genom samverkan med akademien, olika nätverk och omvärldsbevakning. Att kunna förutse teknikskiften kan inom vissa områden vara särskilt viktigt. Processer för kunskapsbildning måste integreras i verksamheten, likaså beslutsprocesser för att hitta relevanta områden att satsa på. Prioritering måste ske i samverkan med externa samarbetspartners, målgrupp och med stöd i omvärldsbevakning, som inkluderar vad som händer/görs internationellt.

Ett sätt för myndigheten att identifiera viktiga frågor är att anordna forskningsseminarier/relevansseminarier där olika kompetenser möts för att bidra till underlag för prioriteringar och för att identifiera relevanta utlysningssområden. Den formen är väl beprövad inom akademien. Att inrätta ett vetenskapligt råd är ett annat sätt (se vidare i kapitel 2). Vetenskapliga råd (experter) som kan forskningsfronten kan hjälpa till att granska och ”kvalitetssäkra” utlysningar och satsningar, bidra till samhällsrelevant inriktning av dessa satsningar och att utvärdera resultaten av den FoU som bedrivs.

För de myndigheter som inte har någon egen FoU-budget utan istället bedriver FoU-projekt med externa medel ligger inte alltid prioriteringen av FoU:n inom myndighetens ansvar och kontroll. I dessa fall är det viktigt att myndigheten istället är aktiv med att synliggöra FoU-behov och medverkar vid utformningen av nationell och internationell forskningspolitik och agendor.

Vägledning för FoU som stöd i verksamheten

FoU behöver ses som en långsiktig och strategisk verksamhet om den ska kunna stödja myndighetens verksamhet. Det är viktigt att myndighetens ledning har en tydlig strategi kring hur FoU-verksamheten ska bidra till att myndigheten uppfyller sitt uppdrag. Implementering av FoU-resultat bör omfattas av strategin. Strategin behöver också omfatta ett längre tidsperspektiv. Myndigheten behöver aktivt arbeta med att visa hur FoU förbättrar myndighetens möjlighet att uppfylla samhällsuppdraget, det gäller även intern kommunikation.

De flesta FoU-myndigheter arbetar aktivt för öppen tillgång till forskningsresultat och data. Det är därför viktigt att säkerställa att kraven på öppen tillgång tillgodoses i utlagd FoU, oavsett finansieringsform och att detta regleras i avtal. Alla parter måste också vara införstådda med att offentlighetsprincipen alltid gäller, oavsett finansieringsform i FoU-projektet.

Med sin närhet till målgruppen har FoU-myndigheterna en unik roll i det nationella forskningssystemet och kan utnyttja möjligheterna att involvera målgrupper tidigt i processen och i FoU-projektet/uppdraget, vilket är gynnsamt för implementering av resultat.

Strukturkapital och resurser (kan delas upp i flera delar utifrån olika aspekter):

- Ledning och styrning av FoU-verksamhet måste ha ett långsiktigt perspektiv. Det är viktigt att förstå att framförallt forskningsverksamheten behöver bedrivas i en annan tidsskala än mycket av den övriga löpande verksamheten på myndigheten.
- Förutom processer för genomförande behövs likaså processer för behovsfångst, tillgängliggörande, implementering, uppföljning och utvärdering. Detta är avgörande för myndighetens verksamhet, råd och vägledning (behandlas vidare i kapitel två till fem).
- Innan en FoU-insats initieras bör frågan ställas om det alltid är ändamålsenligt att starta upp ett FoU-projekt. I vissa fall, exempelvis om myndighetsrekommendationer behöver tas fram, kan det vara mer ändamålsenligt och effektivt med kunskapsöversikter. Översikter kan också fylla funktionen som ett omvärldsbevakningsverktyg, för att säkerställa att relevant forskning inte redan finns. Dessutom kan litteraturöversikter också vara en metod för att skapa ny kunskap vid genomförande av metasynteser/-analyser.
- Strategisk kompetensutveckling: Egen FoU-verksamhet kan även vara ett sätt att möjliggöra kompetensutveckling och på så vis göra arbetsplatsen mer attraktiv.

Kapitel 2: Kvalitetssäkring av FoU- verksamheten

Kvalitetssäkring av myndighetens FoU-satsningar kan ske på olika sätt beroende på om det handlar om utvärdering av vetenskaplig kvalitet, relevans för myndighetens uppdrag eller tillgängliggörande och implementering. Avgörande för framgångsrik FoU- är öppenhet och transparens, då skapas förutsättningar för att styra, följa upp och utvärdera verksamheten. Det underlättar om en FoU-satsning redan från början förbereds för att utvärderas, så att myndigheten har en klar bild av vilka effekter satsningen förväntas leda till.

De flesta FoU-myndigheter har ett vetenskapligt råd som stöd till FoU-verksamheten. Syftet med det vetenskapliga rådet varierar och kan vara att: skapa transparens och insyn, bidra med granskning av och underlag för beslut av forskningsansökningar, bidra med omvärldens perspektiv på verksamheten, sprida information om verksamheten utåt, bidra till utformning av forskningsstrategi och förmedla nätverk med olika externa partner som myndigheter eller universitet. I de fall forskning på myndigheter utförs med externa medel fördelade av forskningsfinansiärer har det enskilda projektet granskats forskningsetiskt och utifrån vetenskaplig relevans redan innan det sätts inom myndigheten. Vetenskaplig kvalitetssäkring av resultaten sker då primärt genom publicering i vetenskaplig tidskrift. Relevansen i förhållande till myndighetsuppdraget behöver dock säkras i egen ordning och här kan ett externt vetenskapligt råd fylla en viktig funktion.

Vetenskapliga råd i praktiken

Rådet kan bidra med alternativa perspektiv på myndighetens FoU-verksamhet. I de fall en myndighet väljer att inrätta ett vetenskapligt råd med uppgifter som omfattar styrning och uppföljning av FoU-satsningar måste rådets befogenhet och roll formuleras tydligt. Ett råd kan bestå av representanter från både vetenskapssamhället, slutanvändarna och myndigheten. Både akademisk och brukarkompetens behövs. Dessa kan samsas i samma råd eller verka i två olika råd.

För myndigheter som bedriver egen eller utlagd FoU kan det vetenskapliga rådet ha flera uppgifter:

- att bidra med underlag för inriktning och fördelning av forskningsmedel,
- att kontrollera att forskningen håller god kvalitet,
- att kontrollera att forskningen har relevans för myndighetens uppdrag,
- att granska att resultatet av forskningen tillvaratas/beaktas i myndighetens övriga verksamhet,
- att bidra med omvärldsanalys och strategisk planering av myndighetens FoU-verksamhet,
- att delta i bedömningen och föreslå förbättringar av planerade FoU-projekt.

För myndigheter som tillhandahåller FoU-infrastruktur kan det vetenskapliga rådet även ha som uppgift att granska att de tjänster som myndigheten tillhandahåller och att den verksamhet myndigheten bedriver svarar mot forskningens behov.

Det finns ett behov av bedömning av både samhällsrelevans och vetenskaplig kvalitet. Detta kräver olika kompetens och kan kräva olika processer. För myndigheter som beställer forskning kan en extern prövning av myndighetens egna bedömningar av inkomna ansökningar behöva göras för att tillse att prioriteringarna ligger i linje med myndighetens mål och uppdrag samt för att säkerställa en god vetenskaplig kvalitet. SOU 2012:20 föreslår också att det genomförs regelbundna interna och externa utvärderingar av FoU-verksamheten avseende både resultat och relevans.⁵

Det är svårt att hitta en modell för vetenskapliga råd som passar samtliga FoU-myndigheter, på grund av de olika förutsättningar som råder för FoU-verksamheten.

Akademiskt sett är Sverige ett litet land och det påverkar även myndigheternas arbete, varför det kan finnas risk för jäv vid utdelning av forskningsanslag. Behovet av kvalitetssäkring liksom jävsfrågorna blir mer påtagliga i de fall myndigheter har i uppdrag att bedriva forskning eller att själva fördela medel till interna eller externa forskare inom sitt verksamhetsområde.

Alternativ eller komplement till ett vetenskapligt råd kan vara en egen FoU-samordningsgrupp eller motsvarande, som ser till att matchning mot myndighetens uppdrag och uppföljning sker. Vissa myndigheter har styrgrupper kopplade till varje projekt som ger viss möjlighet att rikta om projekt efter behov. Det finns även exempel på myndigheter som jobbar med projektuppföljare, dessa är handläggare som matchas mot det aktuella forskningsprojektet. På så sätt ges förutsättningar för ett ömsesidigt utbyte under projektets gång.

Utlagd forskning kan i viss utsträckning styras och resultaten följas upp genom att en person anställd vid myndigheten adjungeras till akademien, till den institution som genomför forskningen. Personen har där till uppgift att delta i ledningen av och/eller medverka i forskningen.

Vägledning för kvalitetssäkring av FoU

- Myndigheter som antingen bedriver egen eller finansierar andras forskning, eller i sitt uppdrag bidrar till forskningens infrastruktur *bör* ha ett vetenskapligt råd.
- Ett vetenskapligt råd ska vara ändamålsenligt sammansatt med avseende på dess syfte och roll.
- De vetenskapliga råden bör ha inslag av externa ledamöter. Ett visst inslag av internationella ledamöter kan också vara bra, för att sätta in myndighetens FoU-verksamhet i en bredare kontext.

⁵ Se fotnot 1

- För att öka transparensen och minska risken för att myndighetens anslag inte används på ett för samhället optimalt sätt så bör externa ledamöter förekomma även då myndigheten enbart fördelar forskningsmedel internt på myndigheten.
- I det fall det vetenskapliga rådet lämnar synpunkter på strategiska frågor är det ändamålsenligt att myndighetsledningen är företrädd i rådet.
- Frågan om ledamöterna bör erhålla arvode beror på arbetsuppgifter, mötesfrekvens, mandat med mera. Om uppdraget handlar om att hantera och fördela forskningsmedel är arvodering starkt att rekommendera, detta för att öka rättssäkerheten och minska risken för otillbörlig påverkan. I de fall inget arvode utgår bör en överenskommelse göras med ledamöternas arbetsgivare så att tid avsätts för den anställde att fullgöra sitt uppdrag.
- En strukturerad hantering av jävsförekomster är viktigt, för att säkerställa en rättssäker och transparent bedömning av FoU-satsningar. Myndigheten behöver ge ledamöter de rätta förutsättningarna för att anmäla jäv. Det ska också dokumenteras i jävsprotokoll. Ansvar för att anmäla jäv ligger dock på individen. Det är alltså en fråga om ömsesidig tillit mellan myndigheten och ledamöten.
- Ledamöternas resor och andra omkostnader för att medverka i arbetet ska i normalfallet bekostas av värdmyndigheten.
- Rådets arbete ska dokumenteras i protokoll och/eller andra handlingar som diarieförs och arkiveras.

Kapitel 3 Att tillgängliggöra resultat från FoU- verksamheten

Förutsättningar och utmaningar

Att resultaten av FoU når ut samt kommer till användning och nytta är en grundläggande utgångspunkt för myndigheter som bedriver FoU. Att lyckas med uppgiften kan vara en utmaning och alla myndigheter har olika förutsättningar vad gäller uppdrag, egen eller utlagd FoU och målgrupper.

Förutsättningarna och erfarenheterna skiljer sig åt bland annat beroende på var myndigheten förlägger sin FoU, men bilden är inte entydig. För myndigheter med externt utlagd FoU kan tillgängliggörandet och implementeringen vara en större utmaning än för dem med intern FoU, men det gäller inte generellt.

Val av kanal och form

Val av kanal och form för tillgängliggörandet av FoU styrs av myndigheternas uppdrag, vilka målgrupperna är och deras behov av kunskap. Vissa myndigheter har formaliserade rutiner medan andra har identifierat behovet av att utveckla formerna för tillgängliggörandet. Generellt sprids forskningsresultaten brett genom flera kanaler. Att tillgängliggöra fritt på webben är en tillräcklig lösning för några men otillräcklig för andra. Vissa myndigheter tycker inte att de når ut med sina rapporter trots att de är tillgängliga externt. Det kan vara intressant att veta att det finns FoU-myndigheter där resultaten ej skall vara fritt tillgängliga, till exempel så är Förvarets materielverks FoU ofta hemligstämplad och Energimyndighetens FoU leder ibland fram till patenterbara uppfinningar.

Traditionella textbaserade redovisningar dominerar som form för tillgängliggörande: konventionellt tryck eller extern/intern webb, till exempel rapporter, artiklar (både vetenskapliga och populärvetenskapliga), broschyrer och nyhetsbrev. Några myndigheter har egna publikationsserier eller tidskrifter (till exempel Energimyndigheten, Nationellt forensiskt centrum, SMHI, Statens geotekniska institut, Statens musikverk). Systematiska litteratur- och forskningsöversikter görs och publiceras till exempel hos Folkhälsomyndigheten⁶ och Skolforskningsinstitutet.

De flesta myndigheter anger publicering av vetenskapliga artiklar som en viktig kanal att för spridning (och kvalitetsgranskning) av forskningsresultat. Tidsbrist är ett problem som återkommande tas upp när det gäller att få tid till att skriva vetenskapliga artiklar, följa alla projekt och att hinna informera målgrupper. Ett

⁶ Publikationen ”Handledning för Litteraturoversikter – Förutsättningar och metodsteg för kunskapsframtagande baserat på forskningslitteratur vid Folkhälsomyndigheten” går att ladda ner från www.folkhalsomyndigheten.se/publicerat-material/

annat är finansiering av infrastruktur för att tillgängliggöra forskningsdata; även att välja och skapa denna infrastruktur kan ibland bli tidsödande och hindra eller fördröja tillgängliggörandet. Några myndigheter har även offentliga databaser med vetenskaplig information (till exempel Brottsoffermyndigheten, Jordbruksverket, Trafikverket, Riksantikvarieämbetet). Nordiska Afrikainstitutet, Riksantikvarieämbetet och Sjöfartsverket anger sina specialbibliotek som en kanal för tillgängliggörande.

Muntliga presentationer, som interna och externa seminarier och konferenser, är också en vanlig form för tillgängliggörande. Flera myndigheter nämner utbildningsdagar, återkommande tematiska konferenser, forskningsdagar eller forskningsluncher samt uppsökande verksamhet och dialoger med målgrupperna (till exempel Brottsoffermyndigheten, Kriminalvården, Trafikverket och Myndigheten för samhällsskydd och beredskap).

Användande av olika medier

Några myndigheter använder regelmässigt sociala medier och kanaler som Facebook, Twitter eller LinkedIn (till exempel Institutet för språk och folkminnen, Energimyndigheten, Konsumentverket, Nordiska Afrikainstitutet). Nationellt forensiskt centrum har nyligen börjat använda e-lärande inom sin stora utbildningsverksamhet. Arbetsförmedlingen arbetar med webinarier och poddar som komplement till övriga kanaler, vilket även Riksantikvarieämbetet och Statens maritima och transporthistoriska museer gör. Konsumentverket och Statens beredning för medicinsk och social utvärdering använder Wikipedia eftersom många söker information där inom myndighetens område.

För de myndigheter som har tydligt utpekade och avgränsade målgrupper för sin FoU kan resultaten ofta gå direkt in i rutinverksamheten (till exempel Rättsmedicinalverket) eller resultera i manualbaserade verktyg (till exempel Socialstyrelsen). Särskilda intranät eller portaler är också något som används för att nå dessa grupper av användare (till exempel Konsumentverket, Sjöfartsverket, Socialstyrelsen).

Några myndigheter jobbar aktivt med media genom till exempel presskonferenser, pressmeddelanden och debattartiklar (till exempel Konsumentverket, SMHI och Institutet för språk och folkminnen), men det förutsätter sannolikt forskning och ämnen som har ett stort allmänintresse.

För de myndigheter som har allmänheten som en primär målgrupp (till exempel Institutet för språk och folkminnen, Statens musikverk, Moderna museet, Statens maritima och transporthistoriska museer sker tillgängliggörandet genom bland annat utställningar, böcker, bokmässor, populärvetenskapliga artiklar, föredrag och forum för att ställa frågor till myndigheten (frågelådor).

Kommunikationsplaner och öppen tillgång

De flesta myndigheter uppger att kommunikationsplaner och öppen tillgång (open access) ställs som krav eller starka önskemål för både interna och externa projekt. Kommunikationsplanerna kan vara antingen övergripande för hela myndighetens FoU eller formulerade för varje enskilt projekt.

Kravet på öppen tillgång begränsas i vissa fall på grund av höga kostnader eller om publikationer ges ut på till exempel kommersiella förlag, där myndigheten inte har kontroll över publiceringen. Några myndigheter ger ekonomiskt stöd till publicering med öppen tillgång eller andra publiceringsstöd samt till seminarier och konferenser (till exempel Riksantikvarieämbetet). Det finns flera principiella aspekter att beakta vad gäller öppen tillgång till publikationer. Publiceringskostnaderna flyttas från konsumenten till producenten. Men om både producenten samt användaren av FoU finns inom den offentliga sfären innebär traditionell publicering att stora kostnader måste tas från skattemedel för att tillgängliggöra resultaten av offentligt finansierad forskning. Dessa kostnader kommer sammantaget överstiga de kostnader som öppen tillgång medför.⁷

I ett demokratiskt perspektiv bör medborgarna ges tillgång till kunskap som är ett resultat av skattefinansierad forskning. Publicering i tidskrifter med öppen tillgång ökar också rimligtvis spridningen av resultaten då informationen inte finns bakom betalväggar. Tillgängligheten för exempelvis personal inom legitimationsyrken förenklas då betydligt genom att forskningsresultat finns fritt tillgängligt. Att även möjliggöra öppen tillgång till de samlingar och forskningsdata som produceras av myndigheterna, är något som borde eftersträvas.

Öppen tillgång

Begreppet öppen vetenskap beskriver en process där forskningen närmar sig det omgivande samhället, bland annat genom att forskningsresultat görs öppet tillgängliga och där det omgivande samhället och medborgarna blir mer delaktiga i forskningen.⁸

Öppen tillgång till forskningsresultat innebär att forskningsresultatet, till exempel den vetenskapliga publikationen, finns fritt tillgänglig för alla på internet och att upphovspersonen/-erna ger alla fri tillgång till att läsa, ladda ner, länka, kopiera eller sprida resultatet utan vidare kostnad för läsaren.

Numera finns det ett krav från många offentliga finansörer, exempelvis Vetenskapsrådet, att forskningsresultat som genomförs med hjälp av offentliga medel ska publiceras med öppen tillgång.

⁷ För vidare läsning om kostnader för OA-publicering se: <https://www.kb.se/samverkan-och-utveckling/oppentillgang-och-bibsamkonsortiet/oppentillgang/tva-missforstand-och-en-utmaning.html>

⁸ Regeringen. U2017/05168/F ”Uppdrag att ta fram bedömningskriterier för att kunna följa utvecklingen mot ett öppet vetenskapssystem”, 2017

Generellt brukar det sägas att det finns två huvudtyper av Open access: gyllene och grön. Gyllene (eng. gold) innebär att forskaren antingen publicerar i en tidskrift som är öppen där artiklarna är fritt tillgängliga alternativt publicerar i en traditionell tidskrift där tillgången vanligtvis är begränsad men att

författaren betalar för att publikationen skall vara öppen och tillgänglig. Den senare varianten kallas också för hybridmodellen. Grön (eng. green) innebär att publikationen publiceras i en traditionell tidskrift där tillgängligheten är begränsad men att författaren också lägger en kopia av artikeln fritt tillgänglig i ett öppet arkiv, detta kallas också att parallellpublicera.

Öppen tillgång till forskningsdata innebär att data som har samlats in och/eller skapats under forskningens gång publiceras fritt tillgängliga via internet. Kan dessa data även användas och återanvändas utan andra villkor än att ange källan definieras de som öppna forskningsdata.⁹

Som exempel på hur myndigheter kommunicerar sina forskningsresultat kan följande nämnas. Flera myndigheter (till exempel Konsumentverket) kräver att externa projekt i regel ska medverka vid seminarier eller föreläsningar för att presentera resultaten. Myndigheten för samhällsskydd och beredskap har dessutom krav på att varje projekt ska ha en projektuppföljare och ibland referensgrupp. På Tillväxtverket genomgår alla projekt/insatser en utvärdering och resultaten från dessa publiceras på webben. Särskilda aktiviteter för lärande och resultatspridning tas fram i dialog med utvärderarna. Flera myndigheter, till exempel Brottsoffermyndigheten, Energimyndigheten och Riksantikvarieämbetet kräver vetenskaplig eller populärvetenskaplig sammanfattning för publicering.

Framgångsfaktorer för en god tillgänglighet

Sammanfattande, lättillgänglig information och aktiva forskare som kan kommunicera resultat skapar förutsättningar för god tillgänglighet. Målgruppen liksom forskningens karaktär är här avgörande för vilken form som är relevant och någon myndighet anger det som en utmaning att sammanföra forskarnas krav på vetenskaplig korrekthet med lättillgänglighet. SMHI arbetar till exempel med att stärka forskarnas kommunikativa förmåga och utbilda dem i budskapsformulering, kommunikationsplaner och presshantering. Myndighetens forskningsavdelning har också en egen kommunikatör vilket har varit framgångsrikt. Även andra myndigheter nämner formaliserade riktlinjer och strategier för publicering samt goda kontakter med den egna kommunikationsenheten som en viktig förutsättning för att föra ut resultat. Moderna museet har till exempel positiva erfarenheter av sina

⁹ <https://www.vr.se/analys-och-uppdrag/oppen-vetenskap/oppen-tillgang-till-forskningsdata.html>

publikationer, symposier och konferenser som både lockar en stor publik och internationellt kända forskare.

Regelbunden nyhetspublicering och goda, gärna personliga, kontakter med media kan vara viktiga för att nå ut. Här kan det ibland vara värdefullt att lyfta fram oväntade, kontroversiella resultat för att synas i media. Flera myndigheter skickar ut publikationer till målgrupperna för granskning och recension. Muntlig överlämning av resultat, i till exempel seminarieform vid forskningsluncher och forskardagar eller projektdagar då projekten och resultat presenteras, ses som effektivt för att föra ut resultat och skapa engagemang. Uppsökande verksamhet och besök hos regionala aktörer nämns av flera myndigheter som ett effektivt sätt att skapa intresse och tillgängliggöra FoU-resultat. Statens veterinärmedicinska anstalt arbetar med särskilda kommunikationsprojekt, som inkluderar pedagogisk expertis, för att nå ut till till exempel lantbrukare.

Riksantikvarieämbetet finansierar publikationer, seminarier och konferenser som ett sätt att överbrygga klyftan mellan forskning och praktik, eftersom man upplever att universiteten inte prioriterar den s.k. tredje uppgiften i tillräcklig omfattning. Flera myndigheter pekar på att man i stora projekt ofta har helt andra resurser för tillgängliggörande vilket kan vara mycket effektivt. Sjöfartsverket ger exempel på webbplattdokument kopplade till stora projekt där allt från projektdokument till instruktionsfilmer finns för nedladdning.

Projektföljare eller faddrar nämns av några de myndigheter som finansierar annans forskning (till exempel Riksantikvarieämbetet, Myndigheten för samhällsskydd och beredskap, Naturvårdsverket) som en lösning för att överbrygga klyftan mellan forskning och praktik och mellan externa forskare och myndigheten. Deras uppgift är att ta del av och sprida resultaten så att de kommer myndigheten till del. Trafikverket har en portföljledarstruktur och alltid en följare till varje projekt.

Krav på spridnings- och implementeringsplan i projektbeskrivningen ses som en framgångsfaktor för flera myndigheter.

Vägledning för tillgängliggörande av FoU

Det är viktigt att det i avtalet mellan forskningsfinansiär och mottagare tydligt framgår vad som ska gälla angående ägande och nyttjanderätt av resultaten. I normalfallet ska forskningsresultat som genomförs med hjälp av offentliga medel vara fritt tillgängliga att ladda ner, länka och sprida utan någon kostnad för användaren. Detta gäller även forskningsdata.

Ett helhetsperspektiv är viktigt när det gäller tillgängliggörande av forskningsresultat, tillgängliggörandet måste vara en del i en genomtänkt kedja för hur resultaten skall implementeras/tillämpas och kräver en närmre kontakt med målgrupp/slutanvändare i hela kedjan från behovsanalys, genomförande, tillgängliggörande till implementering.

Det är viktigt att medel avsätts i FoU-verksamheten för forskningskommunikation, kommunikationsplaner och uppföljning av att slutanvändarna mottagit resultaten. Förutom uppsökande verksamhet gentemot slutanvändare så finns det ett uttalat behov av att rikta kommunikationen mot frågor av relevans för beslutsfattande i större utsträckning och skapa en utökad kontaktyta gentemot beslutsfattare och politiker.

Många myndigheter uttrycker ett behov av mer systematik samt fler kanaler och anpassade former för att nå ut till slutanvändare. Det är viktigt att förstå att syftet med publicering i vetenskapliga tidskrifter är peer-review granskning med avseende på vetenskaplig kvalitet samt att tillgängliggöra resultaten för andra forskningsutförare. Vetenskaplig publicering bidrar till transparens, möjlighet att upprepa resultaten och motverka oredlighet. Tillgängliggörande för andra målgrupper och i nästa steg implementering, kräver att forskningsresultaten paketeras och målgruppsanpassas. Exempel på målgruppsanpassade produkter är riktlinjer, råd, manualer, arbetsinstruktioner, utbildningar, yttranden, praktiskt tillämpbara metoder, produkter eller regelverk.

Myndigheter kan göra forskningsresultat mer lätt tillgängliga genom att:

- Bli bättre på att definiera målgrupper, målgruppsanpassning och identifiera väl valda tillfällen för tillgängliggörande.
- Nyttja den mångfald av kanaler för tillgängliggörande som idag finns vid sidan av textbaserade redovisningar. Utnyttja de som är mest ändamålsenliga med hänsyn till målgruppen.
- Ha professionella kommunikätorsresurser kopplat till FoU-verksamheten.
- Ha mer populärvetenskaplig kommunikation i skrift och bild (till exempel film).
- Stärka intern kommunikation av forskningsresultat för att nyttiggöra resultaten inom andra delar av verksamheten.
- Utveckla samarbetet med myndighetens utbildningsverksamhet.
- Göra riktade tematiska satsningar och målgruppsanpassade seminarier.
- Bli bättre på att serva massmedier med intresseväckande pressreleaser.
- Utveckla öppen tillgång till de samlingar, resultat och forskningsdata som produceras av myndigheter. För data bör "FAIR-principerna" vara vägledande, dvs. data bör vara Findable, Accesible, Interoperable och Resusable.
- Använda DOI (Digital Object Identifier) för att identifiera dokument, till exempel en rapport eller tidskriftsartikel, och därmed underlätta för andra att hitta publikationen på internet. Till skillnad mot en vanlig webbadress ändras en DOI inte utan leder alltid till publikationen även om denna får en ny webbadress.

Det är också ett lagkrav att säkerställa tillgängligheten för personer med funktionsnedsättning.

Kapitel 4: Att implementera FoU-resultat

Tillgängliggörande är det första steget i en implementeringsprocess och det är inte lätt att dra en skarp gräns mellan tillgängliggörande och implementering. Av en genomförd enkät indikerar flera myndigheter implementering som ett utvecklingsområde och ett behov av en mer systematisk process för att till exempel kunna genomföra åtgärder, utfärda rekommendationer och råd baserat på egen eller andras FoU. Enskilda professionella kan inte samla in all vetenskap, kritiskt granska och skapa en syntes som grund för en åtgärd eller rekommendation. För detta krävs att flera aktörer involveras.

Flera myndigheter arbetar aktivt med intern implementering och nämner till exempel intranät, projektföljare, interna seminarier och verksamhetsplanering som huvudsakliga kanaler. Här ges några ytterligare exempel på hur man arbetar:

- Strategigrupper för olika verksamhetsområden som träffas regelbundet. Där diskuteras och förankras inriktningen på den fortsatta FoU-verksamheten vilket underlättar implementeringen av resultaten då de är efterfrågade.
- Krav på att projekten ska ha en implementeringsplan som inkluderar målgruppen.
- Inkludering av både utredare och chefer i forskningsprojekten så att det dagliga myndighetsarbetet harmonierar med denna produktion och spridning av kunskap.
- Speciella interna organisationer för att stödja spridning av resultat inom myndigheten.

Det finns exempel på myndigheter som arbetar med implementering på ett systematiskt och utvecklat sätt. Exempelvis Socialstyrelsen, som har införandeår för nya produkter med uppföljning och utvärdering av dem efter ett år. Det vill säga att utöver att genomföra en pilot, följs arbetet med att implementera produkten i verksamheten ett år efter att produkten färdigställts. Under införandeåret samlas empiri in om hur det går med implementering av en viss produkt (såsom bedömningsinstrument, manual eller liknande). Folkhälsomyndigheten har även tagit fram en implementeringsrapport och ett webbverktyg som stöd i implementeringsprocessen.

Konsumentverket nämner att deras FoU-verksamhet kan resultera i nya eller förändrade branschöverenskommelser. Genom dialog och information kan resultaten även ligga till grund vid nya konsumentpolitiska initiativ. Konsumentverket sprider även sin kunskap till kommunernas konsumentvägledare samt budget- och skuldrådgivare. Även Myndigheten för samhällsskydd och beredskap samarbetar med branschorganisationer, samt slutanvändare. Däremot är det inte formaliserat.

Framgångsfaktorer för implementering

Att forskningsfrågorna uppstår direkt ur verksamheten eller genom ett tydligt identifierat behov hos målgruppen gör det lättare att både sprida och implementera resultaten. Återkommande i de framgångsfaktorer som nämns ovan och goda exemplen nedan är aktiv och tidig medverkan från företrädare för målgruppen. Statens geotekniska institut engagerar till exempel representanter för målgrupperna tidigt för att få en bild av vad projekten behöver leverera för att resultaten ska komma till nytta och ser gärna att de är aktiva i projekten och inte endast deltar i en referensgrupp. Rapporter anpassas till målgrupperna och granskas av dem innan publicering sker. Skolforskningsinstitutet väljer inriktning i deras FoU-verksamhet utifrån målgruppernas uttryckta behov. Samma myndighet nämner även att representanter från målgruppen sitter med i referensgrupper under arbetet med exempelvis forskningssammanställningar i syfte att målgruppsanpassa produkterna. De genomför även försöksverksamheter där lärare prövar och utvärderar arbetssätt och metoder i undervisning.

Flera myndigheter lyfter forskningsfrågornas relevans som en viktig faktor och menar att de behöver bli bättre på att få till stånd efterfrågad forskning. Svenska institutet för europapolitiska studier är ett exempel där det är särskilt avgörande. Målgruppen är regeringen och aktörer i politiska beslutsprocesser i Sverige. Vilka frågor som behöver belysas ändras snabbt över tid. Forskningsfrågorna behöver svara mot behoven och analysen behöver vara relevant för användarna. Indikatorer har utvecklats för att värdera frågor och områden.

Vägledning för implementering av FoU

Implementering av resultat förutsätter intresse och behov av dem samt rutiner och strukturer för hur de kan omhändertas. Implementeringen måste planeras i samband med att FoU-verksamheten planeras, annars riskerar satsningen att gå om intet.

Brukarmedverkan (även andra synonyma begrepp förekommer: till exempel slutanvändare) i olika former underlättar både tillgängliggörande och implementering. Det kan röra sig om allt från dialoger med slutanvändare till ett faktiskt deltagande av dessa i projektet eller i ett pilotprojekt för att testa resultaten. Workshops med intressenter i ett tidigt skede för att få en bild av vad projekten behöver leverera för att resultat ska komma till nytta kan vara mycket effektivt.

Implementering av FoU är ett ansvar för myndigheten som helhet och ska spridas som en del av myndighetens arbete, inte som ett eget spår. Implementeringen behöver ses som en process och inte en händelse, vilket innebär att den behöver planeras för och finnas med i alla steg i varje FoU-projekt. Det är också viktigt att vara ödmjuk inför komplexiteten och att implementeringen sällan ser likadan ut från fall till fall.

Folkhälsomyndigheten har publicerat rapporten ”Från nyhet till vardagsnytta – om implementeringens mödosamma konst” med ett ramverk för implementering. Den är en bra utgångspunkt för FoU-myndigheter i implementeringsarbetet.

Kapitel 5: Att följa upp och utvärdera FoU

Exempel på uppföljning av att resultaten från FoU-verksamheten är kända och tillgängliga är webbstatistik, antal nedladdningar av rapporter och liknande. Några myndigheter nämner att man genomför kundnöjdhetsundersökningar. Flera myndigheter genomför riktade enkäter till sina målgrupper om kunskapsbehov samt om hur FoU-produkterna bör utformas för att vara användbara, till exempel omsatta till manualer, rekommendationer/råd, utbildningar, etc.

Undersökningar av implementering av forskningsresultat förekommer. Exempelvis genomför Myndigheten för tillgängliga medier användarundersökningar och tester med användare av utvecklade produkter och tjänster. Det gäller även bland annat Socialstyrelsen som inte själv implementerar men ger stöd för implementering. Vissa produkter följs upp och utvärderas efter ett år.

Statens geotekniska institut har en strategisk plan för FoU, med beskrivna processer och indikatorer för både samhällsnytta och vetenskaplig kvalitet. Med samhällsnytta avses aspekterna väsentlighet, påverkan på forskningspolitisk agenda och genomslag. Bland annat betonas vikten av att forskningsprojekten utformas för att möta ett behov som definierats i samverkan med brukarna/målgruppen och de resulterar i målgruppsanpassade publikationer och dialog. Planen följs upp årligen med stöd av indikatorer.

Tillväxtverket utvärderar projekt och program med stöd av externt upphandlade konsulter. Projekt utvärderas under löptid och program utvärderas tematiskt. Trafikverket har utvecklat en modell för ”Utvärdering och lärande av forskning” (ULF) som innebär att utvärdering görs före, under och efter projekt. Myndighetens branschsamarbeten utvärderas. Plan och rutiner för ändamålet tas i bruk under 2018.

SMHI tillämpar mätetal för uppföljning av verksamhetens nytta för allmänheten, forskningsfinansiärerna och vetenskapssamhället. Även bibliometriska metoder används för att följa upp och utvärdera forskningsverksamheten. I större satsningar gör Naturvårdsverket bibliometrisk utvärdering och genomför intervjuer med användarna om kontakten med forskaren i projektet och om hur de använt resultat. Utvärderingar av hur projekten levererat mot projektplanerna beställs. Effektanalyser av satsningar genomförs regelbundet vid Energimyndigheten. De kan röra alltifrån mindre sammanställningar till större analyser av tioårig forskningsfinansiering inom olika områden.

Vägledning för uppföljning och utvärdering av FoU

Enligt de svar som lämnats i den genomförda enkäten och diskussioner under de workshops som anordnats så förefaller det som om många FoU-myndigheter har identifierat att uppföljning och utvärdering av att resultaten är kända, tillgängliga och implementerade är ett utvecklingsområde. Uppföljning och utvärdering måste ha

ett tydligt syfte och får aldrig bli ett självändamål. Det är därför viktigt att varje myndighet arbetar med uppföljning och utvärdering utifrån klart definierade kunskapsbehov. Några generella råd kan ändå ges.

För uppföljning kan användning av indikatorer vara en framkomlig väg eftersom detta kan ge mätbara mått, men dessa kan aldrig ge en helhetsbild av verksamheten. Indikatorer måste användas varsamt, sättas i ett sammanhang och kompletteras med kvalitativa bedömningar för att ge en rättvis bild av verksamheten.¹⁰

Utvärdering av forskningsinsatsers resultat, resultatens spridning, implementering och effekter tycks vara en utmaning för många myndigheter, vilket kan spegla att forskningsverksamhet ofta till sin natur är svårutvärderad med avseende på nytta. En kunskapshöjning inom ett visst område alternativt ny kunskap inom nya områden har ett stort värde men är svår att mäta. Forskningens ofta långsiktiga natur innebär att effekter kan vara synliga först många år efter det år satsningen belastar myndighetens budget.

För att belysa detta närmare har FoU-nätverket initierat ett metodutvecklande projekt för utvärdering av FoU-satsningars effekter. Projektet fokuserar på hela processen från att ett FoU-projekt initieras till dess att resultat omvandlas i förslag på förändrade arbetssätt som förhoppningsvis implementeras och medför en positiv förändring för myndighetens målgrupper. En sådan effektlogik (programteori) kan ligga till grund för varje utvärdering av en FoU-insats effekter. Projektet ska mer konkret utveckla ett antal standardiserade frågor som kan eller bör besvaras i en utvärdering av en FoU-insats effekter för att resultaten ska bli användbara i den genomförande myndighetens fortsatta arbete. Ambitionen är att också kunna identifiera framgångsfaktorer som kan vara generellt applicerbara för flertalet myndigheter i nätverket. Resultatet av studien kommer att publiceras, antingen som ett tillägg till denna handbok och/eller som ett fristående dokument.

¹⁰ För mer information om att använda indikatorer kan denna ESV-skrift vara användbar: <https://www.esv.se/contentassets/43ca2828508b437dbdf5ef4a5298c65e/slutrapport-resultatindikatorer-esvnr-2012-41.pdf>

Bilaga: Deltagare i nätverket för FoU- myndigheter (2019-05-16)

Arbetsförmedlingen

Arkitektur- och designcentrum

Brottsförebyggande rådet

Brottsoffermyndigheten

Energimyndigheten

Försvarets materielverk

Folkhälsomyndigheten

Försäkringskassan

Havs- och vattenmyndigheten

Institutet för arbetsmarknadspolitisk utvärdering

Institutet för rymdfysik

Institutet för språk och folkminnen

Jordbruksverket

Konjunkturinstitutet

Konsumentverket

Kriminalvården

Kronofogdemyndigheten

Kulturrådet

Kungliga biblioteket

Kungliga Myntkabinettet

Lantmäteriet

Livsmedelsverket

Läkemedelsverket

Moderna museet

Musikverket

Myndigheten för samhällsskydd och beredskap

Myndigheten för delaktighet

Myndigheten för kulturanalys

Myndigheten för tillgängliga medier

Myndigheten för tillväxtpolitiska utvärderingar och analyser

Nationalmuseum med Prins Eugens Waldemarsudde

Nationellt forensiskt centrum, inom Polismyndigheten

Naturhistoriska riksmuseet

Naturvårdsverket

Nordiska Afrikainstitutet

Polismyndigheten

Riksantikvarieämbetet

Riksarkivet

Rymdstyrelsen

Rättsmedicinalverket

Statens beredning för medicinsk och social utvärdering

Svenska institutet för europapolitiska studier

Sjöfartsverket

Skolforskningsinstitutet

SMHI

Socialstyrelsen

Statens centrum för arkitektur och design

Statens försvarshistoriska museer

Statens geotekniska institut

Statens historiska museer

Statens institutionsstyrelse

Statens maritima och transporthistoriska museer

Statens museer för världskultur

Statens veterinärmedicinska anstalt

Statens väg- och transportforskningsinstitut

Statistiska centralbyrån

Strålsäkerhetsmyndigheten

Sveriges geologiska undersökning

Sveriges riksbank

Tillväxtverket

Trafikverket

Vetenskapsrådet (koordinator)

Den här handboken är tänkt att vara ett stöd för dig som arbetar med forskning och utveckling på en svensk myndighet. Den innehåller tips och råd om hur du bäst planerar, implementerar och utvärderar forskningsinsatser och enskilda forskningsprojekt.

Innehållet i handboken är resultatet av flera års arbete och diskussioner i Nätverket för FoU-myndigheter.

Vetenskapsrådet
Västra Järnvägsgatan 3
Box 1035, 101 38 Stockholm
Tel 08-546 44 000
vetenskapsradet@vr.se
[Vetenskapsrådet.se](http://vetenskapsradet.se)